

УДК 373.5(477.43)“1918/1920”

Е.М.Мельник

Дунаєвецька приватна (державна) змішана гімназія у 1918–1920 рр.

У статті висвітлюються питання, пов'язані з функціонуванням Дунаєвецької змішаної гімназії у 1918–1920 рр.

Ключові слова: Дунаєвецька змішана гімназія, учні, вчителі, навчальний процес, педагогічна рада, Товариство “групи батьків”.

Становлення української національної середньої школи на Поділлі в період Української національно-демократичної революції привертало увагу значної кількості вітчизняних дослідників, що ж до питання про відкриття та діяльність Дунаєвецької змішаної гімназії, то воно лише частково відображено в сучасній українській історіографії¹.

Мета даної статті з'ясувати, як Міністерство освіти Української держави і УНР, місцеві органи самоврядування, учителі міста докладали необхідних зусиль для відкриття і функціонування нового навчального закладу.

Важливою і невід'ємною частиною державотворчої політики в Українській державі у період правління гетьмана П.Скоропадського було питання культурно-освітнього будівництва в країні. У системі освіти тривав процес формування українськомовних середніх навчальних закладів. Особливість цієї роботи полягала в тому, що російськомовні та інші навчальні заклади практично не підлягали реформуванню, а створювались нові, українські. Зокрема, впродовж літа 1918 р. було утворено додатково 50 нових гімназій, в результаті чого їх загальна кількість в Україні досягла 150 (кілька десятків діяли у сільській місцевості). Для малозабезпечених гімназистів виділялася часткова матеріальна допомога, а також 350 іменних стипендій (ім. Т.Шевченка, Г.Сковороди, І.Франка, І.Стешенка) для відмінників навчання. Міністерство освіти законодавчо закріпило обов'язкове вивчення української мови і літератури, історії, географії, етнографії в системі шкільної та вищої освіти України².

У зв'язку з цим Дунаєвецька змішана гімназія, відкрита в 1918 р., нараховувала 4 основних класи і 1 підготовчий. Вона утримувалася коштами Товариства “групи батьків”, на підставі дозволу департаменту середньої школи Міністерства освіти від 21 червня 1918 р. Гімназія містилася в двоповерховому будинку колишньої німецької двокласної школи. При закладі був задвірочок і сад³. Директор гімназії І.Лясович, звертаючись до директора департаменту середньої освіти з проханням про її відкриття, писав, що “м. Дунаївці, маючи до 16 тис. мешканців, оточене великими селами і є одним з густонаселених осередків Поділля. Найближчі центри, де знаходяться середні шкільні заклади, Проскурів – 60 верст, Кам'янець-Подільський – 33 версти і Нова Ушиця – 30 верст, що при теперішній дорожнечі пересування й утримання дає можливість вчити дітей тільки можливим громадянам. Біднота й селянство, в котрих у

теперішній час проснулось забите ворогами народу поривання до світу й знання зростається, й до цієї пори у темряві”⁴.

14 червня 1918 р. була обрана рада Товариства “групи батьків” терміном на три роки. До її складу ввійшли: М.М.Дрель (голова ради), члени ради: Є.П.Кристяк, Г.Ш.Блейхман і Р.В.Дрель⁵.

У 1919 р. в Дунаєвецькій змішаній гімназії, в якій переважна більшість дітей були єврейської національності (до 80%), навчалось 197 учнів (86 хлопців і 111 дівчат). У наступному році, завдяки клопотанню педагогічної ради, було відкрито 5 клас, внаслідок чого кількість учнів збільшилась до 252 осіб. Щодо класів та віросповідання гімназисти розподілялися так (див. таблицю 1):

Таблиця 1. Розподіл учнів Дунаєвецької змішаної гімназії між класами та за віросповіданням на 1920/1921 н.р.

	Православних	Римо-католиків	Іудеїв	Всього
Підготовчий клас	4	1	28	33
I клас	12	5	31	48
II клас	11	4	34	49
III клас	4	6	26	36
IV клас	2	5	35	42
V клас	2	4	38	44
Разом	35	25	192	252

Кошти на утримання гімназії надходили від оплати учнів за навчання й при вступі. Так, плата за навчання в закладі за рік за одного учня була така: підготовчий клас – 250 крб.; I кл. – 300 крб.; II кл. – 350 крб.; III кл. – 375 крб.; IV – 450 крб. За повідомленням правління Товариства “групи батьків”, у 1919 р. вдалося таким чином зібрати 102505 крб. Зазначені кошти були витрачені адміністрацією гімназії на платню членам правління Товариства “групи батьків”, учителям, а також наймання помешкання, придбання шкільних меблів і шкільного приладдя, паливо⁷.

Товариство докладало багато зусиль для того, щоб забезпечити гімназію всім необхідним. Завдяки цьому у закладі появились два шкільних кабінети (фізичний і природознавства), шкільні меблі, у 1919 р. вдалося придбати географічні мапи, глобус, карти з природознавства, всього 161 назву на суму у 2000 крб. При гімназії відкрили бібліотеку. У 1919 р. у ній нараховувалось 82 назви книг та шкільних підручників на суму 1035 крб., наступного року за 2900 крб. придбали ще 11 назв літератури⁸.

Як свідчить архівне джерело, гімназія отримала підручники з предметів закону Божого різних авторів: Д.Соколова – “Наставление православной веры”; П.Смирнова – “История Ветхого Завета”, “История Нового Завета”; Рудакова – “Учение о Богословии”; Філарета – “Катехизис”. Крім того, з української мови: “Читанку для школи” (Видання Подільської губерньської

управи); С.Черкасенка – “Рідну школу” (ч. I, II); Залозного – “Граматику” (ч. I.); “Читанку Крушельницького” (ч. II) (Видання Подільської губернської управи); Залозного – “Граматику” (ч. II); Курила – “Граматику” (ч. II). З російської мови надійшли: “Хрестоматія”; О.Пуциковича – “Грамматика”; Соколова – “Родная речь” (ч. I, II); Абраменка – “Синтаксис”; Абраменка – “Этимология”; Мартновського – “Русские писатели” (ч. II), “Теория словесности”, “Церковно-славянская грамматика”. Для вивчення арифметики використовували “Сборник арифметических задач” П.Гуриновича; “Руководство алгеброй” Кисельова; алгебри – “Сборник алгебраических задач” (ч. I) Шапошникова і Вольдова; “Руководство алгеброй”, “Элементарную геометрию” Кисельова; історії: “Учебник Русской истории” (для першого і другого класів) Острогжского; “Восток и люди”, “Историю Греции и Рима” Іванова; географії – “Начальный курс географии” (ч. I, II, III, IV) Іванова; “Коротку географію України” (ч. I, II) Хомика; природознавства – “Учебник природоведения” (для чоловічих середніх навчальних закладів) М.Левина; латинської мови – “Учебную книгу по латинскому языку” М.Крихацкого; німецької мови – “Учебник немецкого языка” (ч. I, II) П.Глезера; французької мови: “Краткий курс французского языка” (ч. I, II, III, IV) Шаланди⁹.

Отже, Товариство “групи батьків”, педагогічна рада на чолі з директором гімназії І.Лясковичем все робили для того, щоби заклад поповнити необхідними підручниками, а також науковим приладам. Крім того, цьому сприяла також прийнята постанова Ради товариства від 1 грудня 1918 р. про щорічне асигнування 200 крб. на поповнення бібліотеки новими виданнями українських книг і підручників¹⁰. Водночас необхідно зазначити, що через складні політичні умови в краї потреба в книгах і підручниках гімназії повністю ще не була забезпечена.

Проте, попри труднощі, а також різні перешкоди, завдяки значним зусиллям шкільної ради, педагогічного колективу щодо українізації гімназії, навчання в ній велось за програмами урядових хлоп’ячих гімназій. Так, українська мова і українознавство викладалися відповідно до розпоряджень Міністерства освіти. Зокрема, учителі розмовляли між собою, а також провадили навчання українською мовою (крім двох педагогів, які недостатньо володіли державною мовою), діти на уроках відповідали державною мовою. До того ж діловодство гімназії теж велось українською¹¹.

Це дало підстави розпочати роботу із отримання державних прав: і претендувати на отримання коштів з держбюджету. В обґрунтуванні цієї заяви директор гімназії звертав увагу департаменту середньої освіти на те, що “більшість учнів – [це] діти дрібних комерсантів і фабричних робітників, які з різних обставин часто переїжджають в інші міста, одержання прав гімназією поліпшило б становище всіх учнів, а зазначених верств особливо. Крім того, для кращої постановки справи, одержання прав для вчителів дало би можливість далі поповнювати учительський персонал добрими педагогами, що є нелегке завдання при відсутності в теперішній час бажаючих тяжко працювати на

твердій ниві освітянської освіти та ще й без жодного матеріального забезпечення в майбутньому”¹². Виходячи з цього, він просив надати всі права урядових середніх шкіл “Дунаєвській змішаній гімназії Товариства “групи батьків”¹³.

31 грудня 1919 р. Подільський губернський комісар освіти М. Ільїнський звернувся до Головноуповноваженого уряду УНР, міністра ісповідань І. Огієнка підтримати це прохання, наголошуючи, що ще в жовтні 1919 р. ним була проведена ревізія цієї середньої школи, в результаті якої з’ясувалося, що цей “заклад має характер правдиво української школи”¹⁵.

І. Огієнко пішов на зустріч і, приймаючи відповідне рішення, виставив кілька вимог. Так, у листі до Подільської губернської шкільної управи від 26 лютого 1920 р. він наголошував: “Сповідуючи педагогічному колективові про надання прав Дунаєвській змішаній гімназії, прошу шкільну управу зауважити згаданій школі, що одночасно з викладанням наукових предметів українською мовою й все діловодство в гімназії повинно провадитися українською мовою, необхідно московські штемпелі і печатки замінити штемпелями й печатками, виготовленими українською мовою”¹⁶.

У 1920 р. до складу підколективу Дунаєвської державної змішаної української гімназії входили: І. Р. Лякович (директор), вчителі: Стемпковський, Сачковський, В. К. Гушко, Є. М. Маркова, К. А. Келлер, О. А. Стемпковська, А. З. Мурзак, В. З. Сваричевський (наставник класів), П. П. Корпівенко. За погодженням директора гімназії троє учителів (Стемпковський, В. К. Гушко, О. А. Стемпковська) за сумісництвом працювали у Дунаєвській вищій початковій школі. За рівнем кваліфікації 6 учителів здобули вищу освіту, 2 – середню, 2 – спеціальну¹⁷.

Після встановлення радянської влади на Поділлі розпочався процес реорганізації середньої освіти. Відповідно до декрету уряду УСРР від 25 січня 1919 р. “Про передачу всіх навчальних закладів у відання Наркомосу”, організацію всієї справи народної освіти належало вести на “основі нової педагогіки соціалізму”. Наркомос УСРР, здійснюючи керівництво шкільною справою, видав ряд постанов та інструкцій. Це, зокрема, – “Про керівництво школою і організацією в ній роботи” (1 лютого 1919 р.), “Про запровадження в життя єдиної трудової школи” (липень 1920 р.), на основі яких було реорганізовано всі попередні типи шкіл в єдині трудові школи¹⁹.

7 серпня 1920 р. відбулося засідання комісії, сформованої колегією Новоушицького відділу народної освіти, де розглядалися питання про перетворення шкіл повіту згідно положення про єдину трудову школу. Присутніми були: Г. В. Піскун (голова колегії), члени колегії: В. О. Скворцов, А. А. Годун, М. М. Сливинський і А. М. Ковалевський, а також запрошені, як досвідчені шкільні працівники і обізнані в типах шкіл: від колишніх гімназій – Л. П. Максимов і Є. В. Шабловський; від колишніх початкових шкіл – Л. Д. Коцяр, від професійної спілки – Б. С. Шевчук і А. Я. Васильцов²⁰. У своєму виступі Г. В. Піскун вказав на те, що існуючі типи шкіл повіту, залишаючись до цього часу дореволюцій-

ними, сильно ускладнюють розв'язання питання про реорганізацію їх у єдину трудову школу. Він запросив членів колегії поставитись до цієї проблеми вдумливо і обережно, дбаючи про тих учнів, які розпочали своє навчання в старій школі і ще не закінчили його, а також про необхідність організації нової школи.

Обговоривши питання про перетворення колишніх нижчих початкових шкіл в єдину трудову школу, комісія прийняла ухвалу: визнати колишні нижчі початкові школи в складі 3-4 класів першим ступенем єдиної трудової школи. Нові групи для доведення їх до повного складу відкривати за наявності підготовлених дітей до відповідної вікової групи і наявності педагогів.

Стосовно реорганізації колишніх вищих початкових шкіл комісія вирішила залишити чотирикласний склад, роблячи над ним надбудову в міру необхідності і відповідно до програми єдиної трудової школи – один клас зверху і два класи знизу, або три класи знизу.

Щодо долі колишніх гімназій, комісія прийняла таке принципове положення: 5-й клас за старою нумерацією залишити, надбудову зробити за рахунок двох нижчих класів, зокрема і підготовчого, якщо він є. Тимчасово до отримання програм і організації професійних шкіл, залишити 6-й і 7-й класи, давши їм потім можливість перейти до професійної школи. Учням 8-го класу надати право поступати до професійної школи. Для бажаючих завершити своєю освіту за старою системою відкрити курси для дорослих у м.Нова Ушиця. Гімназію в Отрокові комісія вирішила перетворити у такий спосіб: починаючи з 5-го класу, зробити надбудову в них, зберігши теперішній 6-й і 7-й класи до отримання нової програми і дати можливість потім учням 6-го і 7-го класів перейти до професійної школи. Колишню гімназію в м.Дунаївцях перетворили з надбудовою нижчих класів, починаючи з теперішнього 5-го класу. Учням 6-го класу надали ту ж можливість, як і учням інших гімназій²¹.

Невдовзі Дунаєвецька змішана гімназія перетворилася в Першу єдину трудову школу з 7-річним курсом навчання²². Вона залишилася в своєму приміщенні, яке складалося з семи кімнат і однієї канцелярії. Терміново потрібно було провести ремонтні роботи всього будинку школи, для чого потрібно було 15 пудів вапна, 4 фури глини і 3 фури піску²³.

Отже, витворена в роки Української революції Дунаєвецька змішана гімназія проіснувала недовго. Незважаючи на це, вона відіграла значну роль в українізації середньої школи, підготовки учнів до навчання в українській вищій школі. З приходом більшовиків на Поділля вона була ліквідована і замість неї було створено зовсім інший тип школи.

Примітки:

1. Буравченков, А. О. Становище подільських шкіл за польського окупаційного режиму (1919–1920 рр.) / А. О. Буравченков, Е. М. Мельник // Освіта наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 5: Матеріали круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХІ ст.”. – С. 56.

2. Історія української та зарубіжної культури: Навч. посіб. / Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін. [За ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука]. – К., 2001. – С. 199.

3. Центральний державний історичний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України), ф. 1131, оп. 1, спр. 55, арк. 23, 51.

4. Там само, арк. 51 зв.

5. Там само, арк. 26 зв.

6. Там само, арк. 51.

7. Там само, арк. 54, 23.

8. Там само, арк. 23 зв.

9. Там само, арк. 24-25.

10. Там само, арк. 51 зв.

11. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 127, арк. 28 зв.; ф. 1131, оп. 1, спр. 55, арк. 51.

12. Там само, арк. 51 зв., 52.

13. Там само.

14. Там само, арк. 2.

15. Там само, арк. 45.

16. Там само, арк. 43.

17. Там само, арк. 27, 41, 54.

18. Грищенко, М. С. Нарис з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Грищенко. – К., 1966. – С. 30.

19. Там само.

20. Державний архів Хмельницької області, ф. 1098, оп. 1, спр. 5, арк. 27.

21. Там само.

22. Там само, спр. 21, арк. 2.

23. Там само.

Резюме

В статье освещаются вопросы, связанные с функционированием Дунаевецкой смешанной гимназии в 1918–1920 гг.

Ключевые слова: Дунаевецкая смешанная гимназия, ученики, учебный процесс, педагогический совет, Товарищество “группы родителей”.

Одержано 23 квітня 2013 року